

общественности в целом. Без терпения, взаимного уважения и понимания дальше не продвинемся.

А ещё, безопасность в приграничных областях является одним из факторов, которые имеют влияние на дальнейшую перспективу расширения ЕС. Уже сегодня должны поставить вопрос: «Как обеспечить безопасность на обеих сторонах границ, если станет Украина частью ЕС? Что сделаем, чтобы опасения общественности соседних стран, но и украинских, не были подтверждены?»

УДК 347.19

Плахіна І.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри суспільних наук Ізмаїльського
державного гуманітарного університету*
Стрілець Г.О.,
*кандидат юридичних наук, в.о. ректора
Ізмаїльського інституту водного транспорту*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

Ключові слова: *поняття та види зобов'язання в цивільно-правових системах, юридичні наслідки невиконання зобов'язання чи виконання його з порушенням умов, способи припинення зобов'язань, відносини майнового обігу, боржник, кредитор, Цивільний кодекс України, Німецьке Цивільне Уложення, Кодекс Наполеона (Французький Цивільний Кодекс), континентальне право.*

Анотація: Зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди - один з основних інститутів зобов'язального права, форма громадянської відповідальності. Під даним визначенням розуміється таке цивільно-правове зобов'язання, в якому потерпілий (кредитор) має право вимагати від заподіювача (боржника) повного відшкодування протиправно заподіяної майнової та (або) моральної шкоди шляхом надання відповідної натуральної або грошової компенсації. Сукупність норм, регулюючих зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди іменується в науці деліктним правом (від лат. Delictum - правопорушення), а самі ці зобов'язання називаються деліктними і завжди виникають з відносин, що носять абсолютний характер, будь то майнові права (наприклад, право власності) або особисті нематеріальні блага (життя, здоров'я, честь і гідність і т.д.).

На сьогоднішній день зобов'язальне право є одним із найважливіших підгалузей цивільного права, норми якої регулюють широке коло відносин,

головне місце серед яких належить відносинам майнового обігу. В Стародавньому Римі зобов'язання позначалося терміном «obligatio».

За визначенням римського права пізніших часів і за нашими теперішніми уявленнями, зобов'язання являє собою такі юридичні відносини між двома особами, коли одна особа (боржник) зобов'язана вчинити або утриматися від вчинення певної дії, а інша (кредитор) має право вимагати від першої виконання покладеного на неї обов'язку, що випливає з договору або з інших підстав на свою користь. [2, с. 5-6]

У житті суспільства зобов'язання виконують різні функції: то вони виступають як юридичні форми майнового обороту, то як каральні заходи за певні порушення особистих і майнових прав.

І все ж головною сферою зобов'язання являється майновий оборот, зокрема сфера виробництва, переміщення, розподілу і реалізації товарів, побутового обслуговування населення, охорони здоров'я, культури та освіти. У наш час кожна людина постійно і неодноразово вступає в зобов'язальні відносини.

Зобов'язання застосовуються і за межами зазначеної сфери. Це означає, що особа, яка вчинила злочин, внаслідок якого завдала майнових збитків іншим особам або організаціям, зобов'язана їх відшкодувати та особа, що зловбула без підстав майно за рахунок іншого, зобов'язана його повернути. За негативні дії, які вони заподіяли, зобов'язані відповідати також організації, установи.

Усе це свідчить, що сфера застосування і впливу зобов'язань у цивільно-правовому обороті в будь-якому суспільстві і на будь-якій стадії його розвитку надзвичайно велика.

У Стародавньому Римі юристи детально розробили процес регулювання зобов'язально-правових відносин, договірну і позадоговірну системи. Основні положення римського зобов'язального права ще й досі зберігають свою життєдіяльність.

Поняття зобов'язання як загальної категорія, що охоплює всі випадки, коли одна особа несе юридичний обов'язок перед іншою і відповідає за невиконання зобов'язання, розроблялося римлянами поступово. [2, с. 9-11]

У Законах XII таблиць містилася норма, яка свідчить, що неспроможного боржника зв'язували шкурами або ланцюгами, вага яких прирівнювалась до ваги речей (срібла, золота та ін.), які він заборгував. Згодом ці зв'язування з фізичних перетворились в юридичні. «Зв'язаність» починає виявлятися у майновій відповідальності боржника згідно із зобов'язаннями.

Отже, зобов'язання розцінюються в римських джерелах як певний правовий зв'язок, який встановлюється в відносинах між двома особами. Одна з них називається кредитором, оскільки зобов'язання зв'язує її правом вимагати, інша сторона називається боржником, оскільки зв'язана не правом, а обов'язком.

Становище кредитора і боржника щодо зобов'язань протилежні одне одному, проте відносини між ними не є відносинами субординації, обмеження або підпорядкування волі боржника волі кредитора, незважаючи на всю їхню невірноваженість. Як суб'єкти правовідносин кредитор і боржник, навіть

коли мова йде про позику, рівноправні один одному - у праві, партнерстві, судовому захисті. Саме цього вимагає зобов'язання за цивільним правом.

Відомий римський юрист Павло з цього приводу писав: «Суть зобов'язання полягає в тому, щоб якийсь предмет зробити нашим... і водночас в тому, щоб зобов'язати іншого, щоб він щось дав нам, зробив для нас або надав нам».

Уже римські класичні юристи намагалися звести цю сукупність відомих їм юридичних фактів, які зумовлювали виникнення зобов'язань, у певну систему.

Юрист Гай у своїх Інституціях говорить, що зобов'язання виникають з договору - *ex contractu* і правопорушення - *ex delicto*. Проте більш уважний погляд виявив, що цим поділом охоплюються не всі зобов'язання, і той же Гай визнавав це. І тому в іншому своєму творі, виділивши зобов'язання, які виникають з договорів і з деліктів, усі інші випадки Гай позначає загальною назвою зобов'язань, які виникають з різних видів підстав.

Щоправда, в уривку з цього твору, наведеному в Дигестах, йому приписана чотиричленна класифікація зобов'язань, зокрема: з договору; ніби з договору; з делікту; ніби з делікту. Але, як вважають деякі дослідники римського права, достовірність цього фрагменту Дигест досить сумнівна: що нібито подібна класифікація зобов'язань виявлена лише в Інституціях Юстиніана. [5, с. 298-304]

Зобов'язальні правовідносини, які регулюються нормами зобов'язального права, мають певну автономію в цивільно-правових відносинах, що зумовлено наявністю юридичних особливостей зобов'язань, як специфічного виду цивільних правовідносин.

Зобов'язання із заподіяння шкоди в усіх правових системах розглядаються як один з інститутів цивільного права і мають назву недоговірних зобов'язань або деліктних (нім. - *unerlaubte Handlungen*, амер. - *delicts*, англ. - *torts*). Хоча поняття «недоговірні зобов'язання», зокрема в континентальному праві, має ширше значення, оскільки охоплює, поряд з деліктними, зобов'язання з безпідставного збагачення та деякі інші.

Джерелами регулювання деліктних зобов'язань є кодекси (окремі глави у Французькому Цивільному Кодексі (ФЦК) і Німецькому Цивільному Уложенні (НЦУ) та спеціальні закони: про захист та інформування споживачів товарів і послуг, про морські пригоди й інші окремі види зобов'язань (Франція), про автомобільний транспорт, про повітряний транспорт, про відповідальність за шкоду, завдану використанням атомної енергії та радіоактивних речовин (ФРН) та інші. [9, с. 816]

В англо-американському праві основним джерелом є судові прецеденти, а також діють норми спеціальних законів про відповідальність за шкоду, завдану повітряним судном та ін. (Англія), закони окремих штатів США.

Зобов'язання із заподіяння шкоди вважаються деліктними, оскільки підставою їх виникнення є цивільне правопорушення (делікт). Зміст цих зобов'язань полягає в покладанні на боржника обов'язку відшкодувати шкоду, завдану кредитору (потерпілому) неправомірними діями.

У континентальній цивільно-правовій системі деліктні зобов'язання засновані на нормах об'єктивного права, тому закон закріплює перелік умов,

за яких вони виникають. До таких умов у німецькому та французькому праві належать:

- шкода, завдана майну чи особистості;
- протиправне діяння, яким заподіяно шкоду;
- причинний зв'язок між протиправним діянням і шкодою;
- вина як психічне ставлення того, хто чинить шкоду до вчиненого ним порушення та його наслідків.

Як окрема умова відповідальності розглядається в континентальному праві й праві США деліктоздатність особи, яка заподіяла шкоду (делінквента). [8, с. 101-103]

У вирішенні питання відповідальності неповнолітніх осіб континентальне й англо-американське право відрізняються протилежними підходами.

За правом ФРН — діти до 7 років є неделіктоздатними, а у віці від 7 років до 18 відповідають за шкоду, якщо спроможні усвідомлювати шкідливість своїх вчинків. Якщо суд встановить, що неповнолітній усвідомлював результати своєї шкідливої поведінки, то він може покласти на нього відповідальність. За загальним правилом за шкоду, завдану неповнолітніми, відповідають їхні батьки чи інші законні представники.

У праві Франції неповнолітні не відповідають за спричинення шкоди. В англо-американській правовій системі неповнолітній самостійно відповідає за шкоду, завдану ним, за винятком тих випадків, коли судом буде встановлено, що він не розумів (не міг розуміти) наслідків своєї поведінки.

За шкоду, завдану слабоумними й душевнохворими громадянами, за континентальним правом відповідають їхні опікуни й інші особи, яким доручено доглядати за ними; а за англо-американським — такі хворі відповідають за свої дії самостійно. [1, с. 278-280]

Умовою відповідальності може бути як майнова шкода, так і моральна (немайнова). Майнова шкода виражається у втраті чи пошкодженні майна, витратах, що їх вчинив потерпілий (позитивна шкода), і неодожданих ним доходах (упущена вигода). Моральною шкодою є душевні чи фізичні страждання та переживання.

Американська доктрина розглядає шкоду як будь-яке ушкодження інтересів права, яке захищається, і виділяє такі її види: моральна або психічна (душевні страждання) — приниження, гнів, сором, відчай, переляк, страх, неспокій, хвилювання тощо; шкода, завдана юридичним інтересам особи (правам і благам); шкода, завдана юридичним відносинам між особами (договірним, подружнім, батьківським тощо); фізична шкода, до якої належить майнова шкода й тілесна (фізичний біль, хвороба, погіршення фізичного стану людини, фізичне страждання).

У праві всіх країн встановлено принцип повного відшкодування шкоди, який означає, що відшкодовується як позитивна шкода, так і неодождані доходи. В окремих випадках розмір компенсації може перевищувати розмір шкоди: коли шкоду завдано особистості, життю й здоров'ю (ФРН); коли поведінка особи має особливо небезпечний, зухвалий характер (США). [6, с. 53-56]

Обсяг відповідальності може бути зменшено, якщо: є вина потерпілої особи, шкоду завдано душевнохворим громадянином; скрутним є матеріальне

становище делінквента (континентальне право); розмір компенсації занадто великий (суддя має право зменшити його); закон передбачає зменшення компенсації (reduced damages); якщо платоспроможність відповідача є низькою (англо-американське право).

В англо-американській правовій системі існує поняття номінальної шкоди, яке використовується судом у випадках, коли позивач не назвав реальних збитків, але його права порушені та потребують захисту. Суд присуджує стягнення умовної (номінальної) суми, яка підтверджує право потерпілого (кредитора), наприклад, 1 дол. в США, 2 ф.ст. в Англії.

Протиправні дії виявляються в порушенні норм об'єктивного права, яке захищає інтереси осіб, і в посяганні на чуже суб'єктивне право чи інтерес, зловживанні правом.

Доктрина й судова практика США класифікують протиправні дії залежно від кількості потерпілих, проти яких вони були спрямовані: масовий делікт (проти дуже великої групи людей, наприклад внаслідок авіакатастрофи, аварії на АЕС, хімічному заводі та ін.); груповий делікт (проти колективу людей, наприклад, дифамація колективу службовців корпорації); індивідуальний делікт (проти однієї фізичної особи). [3, с. 95-97]

За французькою концепцією цивільно-правової відповідальності, протиправність діяння є елементом вини того, хто чинить шкоду.

Зарубіжна цивілістика досить докладно розглядає різноманітні теорії причинного зв'язку як умови відповідальності за заподіяння шкоди (теорія необхідного причинного зв'язку, теорія еквівалентності, теорія адекватного зв'язку та ін.). У доктрині й судовій практиці встановлено правило, згідно з яким протиправна дія повинна бути необхідною умовою виникнення шкоди. Тільки така шкода підлягає відшкодуванню.

Не відшкодовується: шкода, що виникла без адекватного причинного зв'язку (ФРН), непряма шкода (Франція), занадто «віддалена» за причинним зв'язком (Англія та США).

Право усіх країн встановлює обов'язковою умовою відповідальності за заподіяння шкоди вину делінквента. На відміну від договірних відносин у зобов'язаннях із заподіяння шкоди наявність вини відповідача не припускається, її слід довести; тягар доказування вини покладено на потерпілого.

Форма вини (умисел, недбалість, необережність), як правило, не впливає на розмір відповідальності. Спільна вина кількох осіб спричиняє солідарну відповідальність. Наявність вини потерпілої особи у формі недбалості або необережності зменшує розмір відповідальності делінквента. Якщо вина потерпілого існує у формі умислу, а також у разі прохання або згоди його на спричинення йому шкоди, той, хто чинить шкоду, звільняється від відповідальності.

У передбачених законом і судовою практикою випадках можливе настання так званої абсолютної відповідальності, тобто відповідальності незалежно від вини, без вини того, хто чинить шкоду. До обставин, які спричиняють безвинну відповідальність у країнах континентального права відносять: заподіяння шкоди діями працівників під час виконання службових обов'язків, за які відповідає роботодавець (пар. 831 НЦУ, ст. 1384 ФЦК),

заподіяння шкоди будівлями (пар. 836-838 НЦУ, ст. 1386 ФЦК), тваринами (пар. 833-834 НЦУ, ст. 1385 ФЦК), неякісними товарами, джерелом підвищеної небезпеки, а також спричинення моральної шкоди поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію.

У країнах англо-американського права такими обставинами, як правило, є: заподіяння шкоди тваринами, зокрема й домашніми та дикими; заподіяння шкоди пасажирові в момент посадки чи висадки, старту, польоту чи посадки літака; унаслідок недоліків товарів та послуг, діяльності, що створює підвищену небезпеку. Законодавство деяких штатів США встановлює інші правила.

Право цих країн визнає можливість звільнення від відповідальності за заподіяння шкоди, якщо: делінквент діяв у стані необхідної оборони (може бути приватною чи публічною), захищав власність, виконував державні функції, шкоду завдано з вини (за згодою чи на прохання) потерпілого, потерпілий (позивач) узяв на себе ризик заподіяння шкоди (США); закінчився строк позовної давності. [11]

Такими є загальні правила деліктної відповідальності, разом з тим, право кожної країни має свої особливості інституту позадоговірної відповідальності. Найбільш прозорою видається система генерального делікту, що закріплена в законодавстві Франції.

У відповідній статті ФЦК (ст. 1382) закріплено загальні правила деліктної відповідальності: будь-які дії, що завдають шкоди іншій особі, зобов'язують винного відшкодувати її. Положення цієї статті застосовуються до будь-якого цивільного правопорушення, до всіх випадків заподіяння шкоди, тому мають назву «генеральний делікт».

Судова практика за формою вини відрізняє поняття квазиделікту — протиправне заподіяння шкоди, що сталося внаслідок необережних дій делінквента; деліктом є тільки навмисні протиправні діяння. Проте юридичні наслідки і деліктів, і квазиделіктів однакові — обов'язок відшкодувати шкоду.

Право Німеччини, на відміну від французького, закріплює систему так званого змішаного делікту, що охоплює генеральний та спеціальні делікти. При цьому не можна упевнено стверджувати, що існує чітке законодавче визначення генерального делікту, однак в окремих статтях НЦУ (пар. 823, 826) формулюються положення про те, що обов'язок відшкодування шкоди настає в разі посягання на будь-яке право й внаслідок спричинення шкоди будь-якими протиправними діями.

Поряд з цим, НЦУ закріплює низку конкретних фактичних складів правопорушень (спеціальних або сингулярних деліктів): порушення посадовою особою службових обов'язків, посягання на життя, здоров'я, особисту свободу, особисту безпеку, ділову репутацію, жіночу гідність, зокрема використання її залежного становища, посягання на право власності та ін. Німецьке законодавство й судова практика не розмежовують делікти за формою вини того, хто чинить шкоду; будь-яке навмисне чи ненавмисне протиправне діяння, що спричинило шкоду, вважається деліктом.

В англійському праві немає загального поняття делікту, але нормами загального права встановлено ряд самостійних фактичних складів цивільних правопорушень (torts), що спричиняють відшкодування шкоди, які умовно

називають системою сингулярних деліктів. Конкретні склади правопорушень, яких досить багато, вироблені судовою практикою; за їх межами захист права вважається проблемним. За об'єктами посягання ці делікти об'єднуються в певні групи:

1. посягання на особу — порушення володіння (фізичним тілом — trespass to person): насильство, погроза насильством, позбавлення свободи; недбалість (невиконання обов'язку, наприклад, не попередження про шкідливі якості речей, які передаються на зберігання); усний або письмовий наклеп;

2. посягання на власність — порушення володіння майном (trespass); злодіяння (шкідливі діяння, створення перешкод у користуванні майном);

3. позбавлення володіння, утримання (протиправне утримування речі особою, яка не має на це права); привласнення чужого майна; наклеп стосовно правового титулу (поширення неправдивих відомостей щодо права позивача на річ або її якості); порушення виключних прав;

4. посягання на стабільність побутових і договірних відносин — позбавлення послуг (підмова працівника порушити договір про надання послуг); схиляння до порушення договірних обов'язків; уведення в оману (обман).

Умови відповідальності в окремих видах деліктів можуть відрізнятися. Зокрема, у деяких випадках наявність шкоди та наявність вини не мають вирішального значення для виникнення деліктного зобов'язання. Якщо фактичної шкоди немає, то може присуджуватися стягнення номінальних збитків. [10]

У законодавчій практиці США проблема чіткого формулювання цивільного правопорушення також залишається не вирішеною: відсутнє визначення генерального делікту.

У доктрині з цього приводу також висловлюються різноманітні точки зору; практично, усі науковці визнають тільки те, що делікт (tort) не є договором. Взагалі право США розвиває систему сингулярних деліктів (окремих фактичних складів правопорушень), що відображені в нормах загального права, встановлює загальні принципи, з'ясовує та формулює цілі й ролі деліктних зобов'язань. Найбільш поширеними видами деліктів є - порушення володіння (trespass), що має три різновиди:

1) порушення володіння землею чи іншою нерухомістю (вступ на земельну ділянку чи будівлю без достатніх підстав, відмова залишити земельну ділянку (будівлю), розміщення, переміщення речей на землі володільця) за винятком випадків, коли такі дії дозволені законом;

2) порушення володіння рухомим майном (неправомірне користування речами володільця, позбавлення володільця його речей, ушкодження речей);

3) порушення недоторканності особистості (фізичне насильство чи погроза його застосування, незаконне позбавлення свободи; навмисне втручання у справи особистості). Відповідальність за порушення володіння настає незалежно від наявності шкоди, а злодіяння (nuisance), шкідливі діяння — дії чи упущення, які призводять до втручання, завдають дискомфорту чи неприємностей особі під час реалізації її прав як члена суспільства (публічні злодіяння) або права власності, володіння землею, сервітутних і подібних прав.

Прикладами таких дій можуть бути розміщення на сусідній ділянці землі шкідливого виробництва, будівництво інфекційної клініки, будинку для душевнохворих, парку атракціонів, задимлення, затінення території сусідів, створення перешкод для проходу, проїзду через свою ділянку особами, які мають сервітутні права та будь-які інші дії, які створюють неможливість чи незручності в правомірному використанні майна чи реалізації інших прав.

Судова практика розробляє й інші види деліктів, які передбачають, наприклад, відповідальність продавця алкогольних напоїв за шкоду, спричинену п'яним водієм; відповідальність адміністрації готелю за шкоду, завдану постояльцям третіми особами; відповідальність громадських перевізників і володільців соціально-побутових об'єктів (торгові, спортивні, культурні центри та ін.) за шкоду, завдану відвідувачам третіми особами; відповідальність за дії, спрямовані на знищення доказів, необхідних потерпілому в процесі, за обман, зловмисну змову проти підприємця, поширення неправдивої інформації, втручання в договірні відносини, торгівлю під чужим іменем і багато інших. [4, с. 147-152]

Насамкінець варто зазначити, що внаслідок ускладнень суспільних відносин, часом, досить складно відмежувати випадки договірної відповідальності та відповідальності за деліктні правопорушення, тобто встановити єдину підставу виникнення зобов'язання відшкодувати шкоду. Перш за все, ідеться про різні види перевезень, зокрема міжнародні морські й повітряні перевезення. Саме тому щодо останніх законодавством багатьох країн та міжнародними угодами встановлено єдині правила пред'явлення позовів про відшкодування шкоди, незалежно від підстав її виникнення.

У деяких країнах спостерігаються тенденції до уніфікації договірної та деліктної відповідальності, допускається можливість застосування норм, які регулюють деліктну відповідальність, до договірних відносин, а в окремих з них сформувався поняття так званої конкуренції позовів.

Вона означає, що потерпілий має право самостійно визначитися, подавати позов про відшкодування шкоди як такої, що завдана в договірних відносинах або спричинена правопорушенням (деліктом), чи ні.

Наслідки пред'явлення позову будуть дещо різними, оскільки існують суттєві розбіжності в регулюванні договірної та деліктної відповідальності щодо умов виникнення, тягаря доведення, наявності вини як обов'язкової умови відповідальності, можливості вимагати відшкодування моральної шкоди тощо. Конкуренція позовів допускається в праві ФРН, Англії та США, але не допускається французьким законодавством. [7, с. 122-124]

Література:

1. Alan B. Morrison *Fundamentals of American Law* 1996. Publisher: Oxford University Press, USA – 763 p. – С. 278-294.
2. Anthony Chase *Law and History: The Evolution of the American Legal System*. – 1999. – 232 p. – С. 5-11.
3. Best, Arthur, and David W. Barnes. *Basic Tort Law: Cases, Statutes, and Problems*. – New York: Aspen. – 2003. – С. 90-108.

4. Calnan, Alan. A Revisionist History of Tort Law. – Durham, N.C.: Carolina Academic Press. – 2003. – С. 147-152.
5. Howard Abadinsky. Law and Justice: An Introduction to the American Legal System, 6 edition. – Publisher: Prentice Hall. – 2007. – 480 p. – С. 298-313.
6. James V. Calvi American Law and Legal Systems (7th Edition). – 2011. – С. 53-58.
7. Loiacono, Kristin. A Good Fight in the House Over Medical Malpractice 'Reform'. Trial 11. – 2003. – С. 122-128.
8. Shapo, Marshall S. Principles of Tort Law. 2d ed. – St. Paul, Minn.: West. – С. 101-110.
9. Гражданское уложение Германии Buergerliches Gesetzbuch Deutschlands mit Einfuehrungsgesetz: Вводный закон к Гражд. Уложению/Пер. с нем. 2-е изд. – ВОЛТЕРС КЛУБЕР: 2006. – С. 816.
10. Цивільний кодекс України, № 435-IV від 16.01.2003. Голос України від 12.03.2003 - № 45.
11. http://www.napoleon-series.org/research/government/c_code.html

Плахіна І.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри суспільних наук Ізмаїльського
державного гуманітарного університету*

СПАДКОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ ТА ЇХ УЧАСНИКИ

Як і будь-які правовідносини, спадкові правовідносини виникають між певними суб'єктами, спрямовані на певні об'єкти і мають певний зміст.

Спадкове правонаступництво відкривається після смерті особи – спадкодавця, і встановлюється на користь осіб, яких називають спадкоємцями. Підставою виникнення, зміни та припинення спадкових правовідносин є особливі юридичні факти, тобто такі обставини, з якими законодавець пов'язує, зміну чи припинення спадкових правовідносин. Незважаючи на те, що в ст.1217 Цивільного кодексу України (далі - ЦК) законодавець визначає, що спадкування здійснюється за заповітом або за законом, визначальною обставиною для нього є смерть спадкодавця, яка й обумовлює можливість спадкування за заповітом або за законом.

Смерть спадкодавця є підставою для виникнення певних прав та обов'язків не лише для спадкоємця, а й для інших осіб, які так чи інакше причетні до спадкування: виконавців заповіту; відказоодержувачів; кредиторів і боржників спадкодавця; юридичних осіб, які створені за участю